

„NEJVĚTŠÍ ČECH“¹ NA POŠTOVNÍ ZNÁMCE V KONTEXTU HISTORICKÉ EDUKACE

KAMIL ŠTĚPÁNEK

The text is based on the characteristics and specificities of postage stamps as a source of information about historical facts. It examines the contemporary context and impetus of representation of the Czech King and Roman Emperor Charles IV. on postage stamps. On specific examples and commentaries it illustrates the educational potential of postage stamps in the development of interdisciplinary cooperation, and teaching and methodological aspects of their use in history lessons.

Key words: history teaching; didactics of history; medial education; postage stamps; Charles IV.

Poštovní známka, původně jen doklad o předplacené poštovní službě, prošla v průběhu půldruhého století zásadní proměnou. K původnímu určení přibrala propagační i reprezentační funkce, a ačkoli s nástupem technologií 21. století ztrácí nevyhnutně spojové pozice, její historická úloha v oblasti propagace a propagandy může být vhodně využita právě v dějepisné edukaci. Předkládaný text vybírá, s ohledem na zmíněný cíl i plánovaný rozsah, z široké škály námětů a analyzuje osobnostní téma v individualitě evropsky významného panovníka Karla IV.

Zobrazování hlavy státu na výplatních známkách má v naší zemi dlouhou a poměrně důslednou tradici. Složitější je to s hlavami historickými. Monarcha Karel IV. si vysloužil spíše přiměřenou pozornost. Alespoň z četnosti domácích známkových motivů v průběhu moderních dějin lze vyvodit opatrný závěr: „Největším Čechem“ na poštovních ceninách se Karel IV. stal až v polistopadovém období. Pouze část známkové produkce využila jubilejí vázaných ke Karlově osobě a inspiraci čerpala z dobových malířských a sochařských děl. Jinou významnou skupinu námětů představují Lucemburkovy historické činy a nepřímou posilují jeho známkovou prezenci. Ze státnických aktů se takto připomíná vydání Zlaté buly pro Říši, z budovatelských založení Nového Města pražského, univerzity a stavba katedrály sv. Víta, Karlova mostu tamtéž i Karlštejna. Po vyhodnocení

četnosti emisí dohledaných prostřednictvím vlastní sbírky a internetových vyhledávačů lze poměrně logicky konstatovat výraznou dominanci domácí produkce, výjimečně byl touto formou Karel IV. uctěn rovněž v Německu a Lucembursku. Ač bychom zejména u prvorepublikových

¹ Název je inspirován stejnojmennou anketou České televize konanou v r. 2005. V sérii pořadů se tehdy volila naše nejvýznamnější současná nebo historická osobnost. Diváci z více než čtvrt milionu zaslaných hlasů 68 713 hlasy podpořili vítězného Karla IV. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/nejvetsim-cechem-se-stal-karel-iv-d4b-filmvideo.aspx?c=A050610_204958_filmvideo_kot (cit. 7. 9. 2015).

emisí očekávali připomínku Karla IV. podobiznou či upozornění na jeho činy, nestalo se tak. Panteon velikánů a budovatelů státnosti stvořený obrozenci byl mladým Československem sice beze zbytku přijat, na poštovní známky 1. republiky však císař ještě proniknout nedokázal.

První doklad přítomnosti „Otce vlasti“ na výplatní známce nese paradoxně až v roce 1943. Pro žáky finálního ročníku základního nebo gymnaziálního vzdělávání může Karel IV. „protektorátní“ představovat vhodný prostředek k hlubšímu vhledu a pochopení této nelehké doby. Naleznou jej v sérii emitované jako Winterhilfe Deutsches Reich Böhmen und Mähren, ačkoli z charakteru okupačního režimu bychom očekávali, že na dopisy mohla být lepena jen známka s podobiznou Adolfa Hitlera. Zbývající komponenty

zmíněného souboru portrétů doplňují otec Jan Lucemburský a stavitel Petr Parléř. Výtvarné pojetí motivu zřetelně odkazuje k bustám v triforiu katedrály sv. Víta.² Nominální hodnota známek vydaných počátkem roku 1943 byla navýšena o desítky haléřů a výnosy měly alespoň oficiálně posloužit eliminaci výstrojních problémů německého wehrmachtu na východní frontě. Žáci mohou kromě překladu německých nápisů vytvářet hypotézy o důvodech protektorátních úřadů vydat v okupované zemi poštovní známky právě s těmito osobnostmi. Podněty pedagoga v řízení diskuzi objasňují dobovou propagandu – teorii o německém původu dynastie a Karlovi IV. jakožto císaři „německé“ říše – tj. „Němci“. Pokud dynastie přivedla české země k rozkvětu, návazný argument nacistické propagandy přesvědčoval o nevyhnutelnosti setrvání pod velkoněmeckou nadvládou. Žáky je vhodné vybavit didakticky upravenými pasážemi odborné literatury, v nichž mohou vyhledávat vědecké protiargumenty formulované moderními historiky.³

Teprve po 2. světové válce v počátcích komunistického režimu je vydána série v rámci oslav 600. výročí založení Karlovy univerzity kombinující motivy panovníka a zemského patrona sv. Václava.⁴ Opět prostřednictvím úryvků popularizační nebo odborné literatury mohou žáci doložit historický vzor – tj. poměrně známé úsilí Karla IV., jež věnoval obecnému povědomí kontinuity Lucemburků s přemyslovskou dynastií. Mimořádnou úlohu v této reprezentaci sehrála právě postava zemského patrona, světce a knížete sv. Václava.

Významnou příležitostí k rozsáhlejší známkové medializaci českého krále a římského císaře se stal r. 1978. Karlova podobizna převedená výtvarníkem a rytcem do miniaturní poštovní ceny pochází z votivního obrazu Jana Očka z Vlašimi (1371) a je v historické edukaci příležitostí k obecnějšímu výkladu charakteristických rysů gotického výtvarného umění. Žákům připomeneme principy tehdejší malby, nečinící si nárok na portrétní věrnost a skutečnost, že umělci často malovali bez přímé znalosti objektu. V tomto případě je rovněž Karlova podoba

² Srov. blíže např.: BARTLOVÁ, M.: *Tajemství svatovítského triforia Umělec, jeho král a jeho katedrála*. In.: *Dějiny a současnost*, 1/2010, s. 23–27; STEJSKAL, K.: *Umění na dvoře Karla IV.* Praha 2003, s. 211–212.

³ Srov. blíže např. SPĚVÁČEK, J.: *Karel IV. život a dílo (1316–1378)*. Praha 1979, s. 10–11 apod.

⁴ Motiv skupinové známky vychází z pečetidla Karlovy univerzity. Klečící Karel je zobrazen ve stejném typu brnění jako sv. Václav. Srov. blíže např. STEJSKAL, K.: c. d., s. 225.

považována za idealizovanou, jelikož vzhled císaře např. nereflektuje jeho pokročilý věk v době vzniku obrazu. Karel IV. zde tedy vystupuje jako přibližný čtyřicátník s elegantní bradkou. Stále se také jedná o počátky evropského portrétního umění, které pracovalo spíše s profilem. Dílo však obsahuje celou řadu historicky věrných reálií.⁵

Lucembursko se stalo druhou zemí, která vydala v r. 1978 k 600. výročí úmrtí Karla IV. poštovní ceniny. Na sérii známek se uplatnila socha trůnícího Karla IV. ze sochařské výzdoby Staroměstské mostecké věže Karlova mostu. Nachýlená sedící postava se zdeformovaným nosem byla např. po konfrontaci s dobovými popisy panovníkova vzezření vyhodnocena jako realistické ztvárnění. Důvody, pro pravidla gotiky překračující pojetí, se obvykle spatřují v císařově nezvyklém zájmu být zobrazen takto a tedy odlišně od ostatních.⁶ Partnerem z druhé známky série je mu mohučský arcibiskup a diplomat spojený s mocenským nástupem lucemburské dynastie Petr z Aspeltu. Žáci mohou zjišťovat rozdíly mezi gotickým kánonem zobrazování a touto sočtpturou. Pátrání po společenském postavení, historické úloze a vztahu druhé osobnosti této série ke Karlu IV. je dalším věčným zadáním žakovského bádání.

Ve sledovaném souboru obrazových médií si s ohledem na využitá výtvarná díla zachovává prioritu propojení mezi dějepisem, kulturními dějinami a výtvarnou výchovou. Připomenutí

Karlovy Zlaté buly německým státem v roce 2006 napopak evokuje znalost státoprávních a kodifikačních souvislostí spojených s Karlovou vládou – tj. občanskou výchovou. Žáci mohou zároveň získat elementární znalosti sfragistiky studiem vyobrazené pečeti.⁷ Předmět, který právní dokument pojmenoval, aranžuje trůnícího panovníka se všemi atributy moci, říšským a českým královským znakem a latinským opisem, jenž je vlevo od buly znovu zopakován.

⁵ Srov. blíže např.: ROYT, J.: *Ikografie Votivního obrazu Jana Očka z Vlašimi* [online]. FF UK, (cit. 20. 8. 2015).

⁶ Srov. blíže např.: STEJSKAL, K.: *c. d.*, s. 211. Autor se odvolává ke konstatování Fr. Palackého z r. 1842.

⁷ Srov. blíže např.: KREJČÍK, T.: *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava 1998.

Identifikace atributů moci i překlad klíčových Karlových titulů včetně vysvětlujícího německého nápisu (650 Jahre Goldene Bulle) patří do souboru přiměřených úkolů, jimiž je možné pověřit žáky základní školy a prohloubit tak mj. jejich jazykové kompetence.

V r. 1996 uvedla Česká pošta do oběhu aršík Lucemburská dynastie se čtyřmi samostatnými portréty tehdejších vládců.⁸ O dva roky později následoval výroční aršík, jehož námět opět pracoval s portrétem Karla IV. a plánem Nového Města. Celá řada symbolických prvků na dvojici doprovodných známek s výročím založení univerzity: ikonicky sepjatých rukou, lomeného oblouku a klenebních kružeb je doplněna nápisem NOVÉ MĚSTO PRAŽSKÉ 650 LET, kompozicí Pražského hradu, královské koruny a sdělení PRAHA KARLA IV. Množství výrazných znakových prvků na těchto ceninách je přínosné např. pro rozvíjení žákovské schopnosti jejich rozpoznání, dále pak pochopení univerzálních i dobových kontextů. Plastika trůnícího Karla IV. ze sochařské výzdoby Staroměstské věže Karlova mostu na českou známku opět pronikla roku 2000 při příležitosti prezentace Prahy jako evropského města kultury.

Pro nenáročné úkolování žáků v oblasti dějin kultury a umění jsou vhodné rovněž implementace již nevázané na panovníkovu podobu. Patří sem architektonické skvosty Karlštejn a Karlův most, jež nalezneme např. jako součást rozsáhlé série Výročí českých měst a stavebních památek emitované v roce 1957. V této kategorii je použitelný i motiv výročí (2014) založení katedrály roku 1344 z nejstarší dochované pražské veduty, avšak doprovázený nikoli vladařem, nýbrž prvním arcibiskupem Arnoštem z Pardubic.

Rámcovou analýzu prezentace českého krále a římského císaře na poštovních známkách uzavírá výroční emise z r. 2007 k 650. výročí založení Karlova mostu. Noční pohled na most je doplněn obálkou prvního dne vydání, kterou nakreslil Pavel Dvorský a opět zobrazuje sochu trůnícího Karla IV. s císařskou korunou na hlavě, jež zdobí staroměstskou mosteckou věž.

Pro moderní dějepisnou edukaci stále ještě nedocenené vizuální médium podporuje nejen intra- a interdisciplinární koordinaci. Rozšíření žákovských činností o věkově přiměřené analýzy a interpretace znakových motivů lze vnímat jako příklad prohlubování srozumitelnosti historických dějů. Časová rovina použitého motivu je obohacena o pochopení pohnutek vedoucích k uplatnění filatelistického námětu – vydání známky. Žák se tak učí dekodovat informace o proměnách společenských priorit a zacházení s odkazem dob dávno minulých, v daném případě osobnosti Karla IV.

⁸ Návrhu se, podobně jako o dva roky později výročního aršíku opět s portrétem Karla IV. a plánem Nového města, ujal renomovaný výtvarník Oldřich Kulháněk proslulý taktéž návrhy bankovek a medailí. Rytec Miloš Ondráček.